

(Veliyyüddin Efendi, nr. 3278). 4. *Telfikât*. Ferrâ el-Begâvî'nin *Meşâbîhu's-sünne* adlı eserinin Arapça hâşiyesidir. Müellif, bu eseri hadisler arasındaki zâhirî çelişkiyi ortadan kaldırmak maksadıyla kaleme aldığını belirtmiştir. Değişik nüshalarında adı *Tevfikâtü'l-Meşâbîh* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 476), *Kitâbü't-Ta'lik fi'l-hadîs*, *Kitâbü't-Telfik* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1125) şeklinde kaydedilmişse de müellifin oğlu Kutbüddinzâde Mehmed, *İhticâcu Âdem ma'a Mûsâ 'aleyhime's-selâm* adlı risâlesinde eserin adını *Telfikât* şeklinde yazmıştır (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1593, vr. 55^a; Yazma Bağışlar, nr. 4345, vr. 173^{a-b}; Hacı Mahmud Efendi, nr. 4223, vr. 28^a). Kutbüddinzâde'nin kaydı, aynı zamanda babasının bu eserini kendisine nisbet edenlerin (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 476; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 211; *Osmanlı Müellifleri*, I, 160) verdiği bilgiyi de geçersiz kılmaktadır. 5. *Risâle fi hakkı devrânî's-sûfiyye* (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 628). Yedi varaklık bu Türkçe eserde Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'i başta olmak üzere güvenilir kaynaklardan nakledilen bilgilerle tasavvuf ehlinin devranla zikretmelerinin câiz olduğu savunulmuştur.

Bursalı Mehmed Tâhir, Kutbüddin İznîkî'nin *Zâdü'l-me'âd fi'l-furû' ve'l-aḥ-lâk* adlı bir eserinin Bursa'da İncirli Der-gâhı Kütüphanesi'nde bulunduğunu kaydeder (*Osmanlı Müellifleri*, I, 144). Yine Mehmed Tâhir'in İznîkî'ye nisbet ettiği

el-'İkdü's-semîn ve'l-'akdü'l-yemîn adlı tefsire dair eserin (Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 246) İznîkî'nin torunlarından birine ait olduğu anlaşılmıştır. Zira müellif eserde Kutbüddin İznîkî'den "ceddimiz" diye bahsetmekte ve *Mukaddime* adlı eserinden nakilde bulunmaktadı. Kutbüddin'in Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bir eserini şerhettiği belirtilmekteyse de (*EP* [İng.], V, 547) böyle bir çalışmasına rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 34-35; Küçük Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih*, İstanbul 1290, s. 123; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 58-59; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1280, II, 416; Kâtib Çelebi, *Sülemü'l-vüſûl ilâ tabakâti'l-fuḥul*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, vr. 502^a; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 42; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 211; *Osmanlı Müellifleri*, I, 144, 160; *İznîk*, İstanbul 1943, s. 25-27; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara 1947), Ankara 1982, I, 318; Yusuf Ziya Öksüz, "Kutbüddin b. Muhammed İznîkî ve Mukaddime-i Kutbüddin", *Prof. M. Tayyib Oki Armağanı*, Ankara 1978, s. 225-249; Ziya Demir, *Osmanlı Mufessirleri ve Tefsir Çalışmaları - Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar* (doktora tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 114-117; M. Tayyib Gökbilgin, "İtalya Kütüphanelerinde Bazı İslâmî ve Türkçe Yazmalar III", *İTED*, V/1-4 (1973), s. 115-116; "Kutb al-Din al-Iznîkî", *EP* [İng.], V, 547; Hüseyin Yazıcı, "Hasan Paşa, Niksârî", *DİA*, XVI, 338; Hatice Kelpetin, "İlmihal", a.e., XXII, 139-140.

REŞAT ÖNGÖREN

KUTBÜDDİN el-MEKKÎ

(bk. NEHREVÂLÎ).

KUTBÜDDİN MÜBÂREK ŞAH

(قطب الدين مبارك شاه)

(ö. 720/1320)

Halaciler hânedanına mensup

Delhî sultanı

(1316-1320)

(bk. DELHÎ SULTANLIĞI ; HALACİLER).

KUTBÜDDİN er-RÂVENDÎ

(قطب الدين الراوندی)

Ebü'l-Hüseyn Kutbüddin Saîd b. Abdillâh b. el-Hüseyn b. Hibetillâh er-Râvendî

(ö. 573/1178)

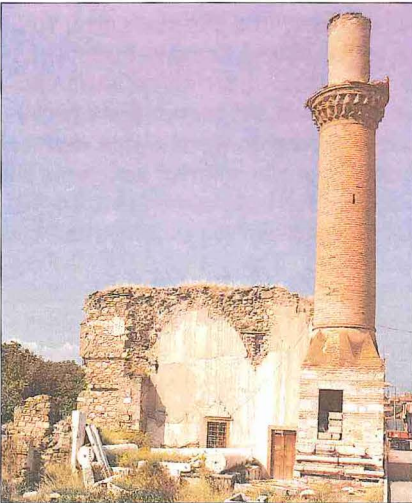
Şii âlimi.

İran'da Kâşân şehrinin Râvend köyünde doğdu. Büyük dedesine nisbetle daha çok Saîd b. Hibetullah diye tanınır. Babası ve dedesi bölgenin tanınmış âlimlerindendi. Öğrenimi hakkında yeterli bilgi bu-

lunmamakla birlikte Ebû Ali el-Fazl et-Tabersî, Ebû Ca'fer el-Halebî, Nasîrüddin et-Tûsî'nin babası Muhammed b. Hasan, İmâdüddin et-Taberî, Abdullah el-Hulvânî ve Ebû'l-Berekât Muhammed b. İsmâil gibi âlimlerden faydalandı (hocalarının bir listesi için bk. *A'yânü's-Şî'a*, VII, 240). Çeşitli konularda eserler telif ederek ilmî faaliyetlerini sürdüren Râvendî çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Başta oğulları Ali, Hüseyin ve Muhammed olmak üzere Şîa'nın tanınmış isimlerinden İbn Şehrâşûb, İzzeddin Ebû'l-Hâris el-Alevî el-Bağdâdî, Ahmed b. Abdülcebâr et-Tabersî ve Zeynüddin Ebû Ca'fer ed-Da'vidârî onun öğrencileri arasında yer alır. Râvendî 14 Şevval 573 (5 Nisan 1178) tarihinde vefat etti ve Kum'da Sittî Fâtıma Mezarlığı'na defnedildi. Kabrinin Tebriz yakınlarındaki Hüsrevşah köyünde bulunduğunu ileri sürenler, büyük bir ihtimalle Kutbüddin er-Râvendî ile Fazlullah er-Râvendî'yi birbirine karıştırmışlardır.

Eserleri. Kutbüddin er-Râvendî'nin kaynaklarda belirtilen altmış kadar eserinden bazıları şunlardır: *Tefsîrü'l-Kur'an*; *Hülâsatü't-tefâsîr*; *el-Lübâb fi fazli Âyeti'l-kürsî*; *en-Nâsih ve'l-mensûh mine'l-âyât fi cemî'i'l-Kur'an*; *Ziyâ'ü's-Şihâb* (*Ḍav'ü's-Şihâb*; Kâdî el-Kuzâî tarafından derlenen Hz. Peygamber'in veciz sözlerinin şerhidir; 553'te [1158] yazılan şerhte sûfiyenin sözlerinin şâhid olarak kullanıldığına bakılırsa Râvendî'nin tasavvufla ilgilendiğini söylemek mümkündür); *el-Harâ'ic ve'l-cerâ'ih fi'l-mu'cizât* (Hz. Peygamber'in ve on iki imamın mucizelerine ait olayları ele alan üç ciltlik bir eser olup Kum'da basılmıştır [1409/1989]); *'Âlâmâtü'n-nabî ve'l-e'imme*; *'Uyûnü'l-mu'cizât*; *Risâle fi 'adedi'l-mesâ'il elletî vaka'a'l-hilâf fiḥâ beyne'l-Murtazâ ve's-Şeyḥ el-Müfid* (Şerif el-Murtazâ ile Şeyh Müfid arasındaki kelâm konularına dair doksan beş ihtilâflı meseleyi ele almaktadır); *Nevâdirü'l-mu'cizât*; *Fıkhü'l-Kur'an* (Kur'an'daki fikhî hükümleri Şîa yorumuna göre değerlendiren bu çalışma Ahmed el-Hüseynî tarafından iki cilt halinde yayımlanmıştır [Kum 1405]); *Hulâşa fi's-Şerâ'i*; *İḥkâmü'l-aḥkâm*; *en-Niyyât fi cemî'i'l-ibâdât*; *Kitâbü'd-Da'avât* (Medresetü'l-İmâmî'l-Mehdî tarafından neşredilmiştir [Kum, ts.]); *Kıssa-şü'l-enbiyâ'* (nşr. Gulâm Rızâ el-Yezdî, Beyrut 1409/1989); *Minhâcü'l-berâ'a fi şerḥi Nehci'l-belâğa* (Râvendî'ye asıl şöhretini kazandıran bu eser *Nehcü'l-belâğa*'nın ilk şerhlerindendir; daha sonra aynı eseri şerheden İbn Ebû'l-Hadîd Râ-

Şeyh Kutbüddin Camii ve Türbesi - İznîk / Bursa

vendî'nin fıkıhla uğraştığını, dil ve tarih konusunda ihtisası olmadığı için birçok hataya düştüğünü belirtmektedir [a.g.e., VII, 240]; kitap Abdüllatif Kûhkemerî tarafından üç cilt halinde yayımlanmıştır [Kum 1406]; Râvendî'nin eserlerinin bir listesi için bk. a.g.e., VII, 240-241).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Şehrâşûb, *Me'âlimü'l-ulemâ'* (nşr. M. Sâ-dık Âl-i Bahrülulûm), Beyrut, ts. (Dârü'l-edvâ), s. 55; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, III, 48; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Necef-Bağdat 1385/1965, I, 125-127; Abdullâh Efendi el-İsfahânî, *Riyâzû'l-ulemâ' ve hıyâ-zü'l-fużalâ'* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, II, 419-430; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, Kum 1391, IV, 5-9; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 624, 710; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz, ts., IV, 467-469; Abbas el-Kummî, *Sefînetü'l-bihâr*, Beyrut 1925, II, 437; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşâñifi's-Şi'a*, Beyrut 1403/1983, VII, 145-146; A'yânü's-Şi'a, VII, 239-241; Nüvey-hiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 208; Abdülhüse-yin Ahmed el-Eminî, *el-Gâdir fi'l-Kitâb ve's-Sün-ne*, Tahran 1366 hş., V, 380-384.

AVNÎ İLHAN

KUTBÜDDİN-i ŞİRÂZİ

(قطب‌الدین شیرازی)

Kutbüddin Mahmûd b. Mes'ûd
b. Muslih el-Fârisî eş-Şîrâzî eş-Şâfiî
(ö. 710/1311)

İranlı filozof;
astronomi, matematik,
tıp ve din âlimi.

634 (1236) yılında Şîraz'da doğdu. Ta-bipleriyle tanınan bir aileye mensuptur. Şîraz'da Muzafferî Hastahanesi'nde göz hekimisi olan babası Ziyâeddin Mes'ûd el-Kâzerûnî, Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin müridi idi. Kutbüddin din, tıp ve tasav-vufla ilgili ilk derslerini babasından aldı, on yaşında onun elinden hırka giydi. On dört yaşında iken babasının ölümü üzerine onun hastahanedeki görevine tayin edildi. Bu görevi sırasında İbn Sînâ'nın *el-Kā-nûn* adlı tıp kitabını yine hekim olan am-cası Kemâleddin Ebû'l-Hayr el-Kâzerûnî, Şemseddin el-Keyşî ve Şerefeddin Zekî el-Büşekânî gibi hocalardan okudu. On yıl sonra kendini tamamen ilmi çalışmalara vermek amacıyla hastahanedeki görevin-den ayrıldı. Fahreddin er-Râzî'nin şerhi başta olmak üzere birçok şerhini incele-diği *el-Kānûn*'u şerhetmeye başladığı yıllarda esere ait problemleri çözmek ve bilgilerini geliştirmek üzere 658 (1260) yılı civarında Merâğa'ya gitti. Burada Na-sîrüddîn-i Tûsî'nin ders halkasına katılıp ondan astronomi ve felsefe dersleri aldı.

Yapımı süren rasathânenin çalışmalarına katıldı ve zîc-i İlhânî'nin hazırlanmasına katkıda bulundu. 665-667 (1267-1269) yıllarında Nasîrüddîn-i Tûsî ile birlikte Ho-rasan'a geçti. Horasan'da Ali b. Ömer el-Kâtibî'den mantık ve felsefe okudu. Ar-dından gittiği İsfahan'da Emîr Bahâed-din Muhammed el-Cüveynî ile oğlu Şem-seddin el-Cüveynî'den yakın ilgi gördü. Astronomiye dair *Nihâyetü'l-idrâk* adlı eserini Şemseddin'e ithaf etti. Bağdat'a geçip bir süre Nizâmiye Medresesi'nde kaldıktan sonra 670 (1271) yılı civarında Konya'ya yerleşti. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile görüştü. Bu arada Sadreddin Konevî'nin derslerine de katılan Kutbüd-din (İbn Hacer, IV, 339-340) bu yıllarda Ve-zir Muînüddin Süleyman Pervâne'nin tak-dirini kazandı. Onun tarafından önce Si-vas'a, ardından Malatya'ya kadî tayin edil-di. Sivas'ta bulunduğu sırada Gökmedre-se'de ders verdi. 681'de (1282) Hülâgû'nun oğlu Ahmed Teküder kendisini Mısır Memlûk Sultanı Kalavun'a elçi olarak gön-derdi. Bir müddet Mısır'da kalan Kutbüd-din, bu sırada *el-Kānûn*'un daha önce görmediği bazı şerhlerini inceleme imkân-ı buldu. Mısır dönüşü bir süre Şam'da ikamet etti. Ülkesine döndüğünde Teb-riz'e yerleşti. Hükümdarlarla ilişkilerini kesip son yıllarını bir mutasavvıf gibi ya-şayarak geçirdi. 17 Ramazan 710'da (7 Şubat 1311) Tebriz'de vefat etti; vasiyeti üzerine Çerendâb Kabristanı'nda Kâdî Beyzâvî'nin yanına defnedildi.

Şîrâzî, Gazzâlî'nin yönelttiği eleştiriler-le ilmi otoritesi geniş ölçüde sarsılan fel-sefe geleneğini canlandırmaya çalışan dü-şünürler kuşağındandır. Onun felsefî çalı-şmaları, Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin eserleriyle sistemleşen İsrâkiyye ekolü-nün temel fikirleriyle yönlendirilmiştir. Sühreverdî ile Molla Sadrâ arasında ge-çen dört yüzyıl boyunca etkili olmuş filo-zoflar içinde Şîrâzî, hocası Nasîrüddîn-i Tûsî'den sonraki en önemli felsefî şahsi-yetlerden biri sayılmaktadır. İslâm felse-fe ve bilim tarihindeki şöhreti, esas itiba-riyle birçok disiplinde uzman olup her biri hakkında çok önemli eserler ortaya koy-masından kaynaklanmaktadır. Nitekim Şîrâzî'nin müslüman hakîm idealini ilmi şahsiyetinde gerçekleştirmek isteyen çok yönlü bir düşünür olduğu görülmektedir. Filozofun *Dürrretü'l-tâc* adlı Farsça eseri, İbn Sînâ felsefesini tasavvufi ve dinî me-seleler eşliğinde yeniden entelektüel ilgi-lerin gündemine taşımıştır. Şîrâzî'nin, her ne kadar Şehrezûrî'nin kaleme aldığı şer-he dayansa da Sühreverdî'nin *Hikme-*

tü'l-İsrâk'ına yazdığı şerh kısa süre için-de ilkinin yerini almış ve daha sonraki ku-şaklar Sühreverdî'yi onun gözüyle tanı-mıştır. Sadreddin Konevî'nin öğrenciliğini yapmış olduğu göz önüne alındığında dü-şünürün İbn Sînâ – Sühreverdî – İbnü'l-Arabî üçgenini kendi felsefî şahsiyetinde birleştirdiği söylenebilir. Şîrâzî'nin din ilimlerinin de dahil edildiği böyle bir sen-teze yönelmesi, XIII. yüzyıldan itibaren özellikle İran'da başlayan ve daha sonra-ki dönemlerde Osmanlı ülkesinde devam edecek olan, çeşitli ekolleri tek bir bilgi sisteminde bütünlemeye yönelik fikrî ara-yışlar için anlamlı bir model teşkil etmiş-tir.

Şîrâzî, bir filozof ve din âlimi olmanın ötesinde İslâm bilim tarihinin önemli bir şahsiyeti olarak da şöhrete sahiptir. Ma-tematik, optik, coğrafya, fizik ve özellikle astronomi alanlarında yaptığı çalışmala-rın kayda değer yankıları görülmüştür. Onun matematiğe karşı ilgisi, daha ziya-de o dönemde bu alanın alt disiplinleri olarak düşünülen astronomi ve optik do-layısıyla olmuştur. Bununla birlikte mate-matik araştırmalarına metafizik bir an-lam da katmış, bu ilimde derinleşmeyi metafizik ve irfan alanında yapılacak araştırmaların bir zihni hazırlığı olarak değerlendirmiştir. Pisagorcu bakış açısını hatırlatan bu yaklaşıma göre matematik çalışmak, metafiziğin soyutluk derecesi yüksek kavramlarını tasavvur için vazge-çilmez bir gerekliliktir. Şîrâzî, İbnü'l-Hey-sem'den sonra nisbeten ihmale uğrayan optik alanında getirdiği yeni bakış açısıyla bu ilmin İslâm dünyasında yeniden can-lanmasına yol açmıştır. İsrâkî felsefenin ışık kavramını merkezileştiren ve onu varlık kavramıyla özdeş sayan ana fikirle-ri, onun optik konusuna yepyeni bir he-yecan ve anlayışla yaklaşmasına yol açmış olmalıdır. Her ne kadar bu alanda müsta-kil bir eser yazmadıysa da *Nihâyetü'l-id-râk*'inde konuya ayırdığı bölümler ufuk açıcı olmuştur. Özellikle gök kuşağı hadi-sesini açıklama yolunda yaptığı çalışma-lar önemlidir. Işık ışınının yağmur damla-sında iki defa kırılıp bir defa yansımasy-la gök kuşağı renklerinin oluştuğunu ilk defa doğru olarak açıklayan Şîrâzî'nin bu alandaki diğer başarıları, İbnü'l-Heysem'in ünlü eserine *Tenkihü'l-menâzır* adıyla ciddi bir şerh yazmış olan Kemâleddin el-Fârisî gibi bir optik dehasını yetiştirmesi-sinde yatmaktadır. *Nihâyetü'l-idrâk* ad-lı eserinde coğrafyaya dair meselelerin, başta Birûnî olmak üzere eski müslüman coğrafyacılarının çalışmaları ışığında ele